

Pornografia chudoby. Čo to je?

8. júla 2023 14:38

Zobrazovanie sveta sa zmenilo na posedenie pri digitálnom táboráku, so všadeprítomným voyeurizmom a sebaaprezentáciou si nevieme rady.

Je niečo zlé na fotografovaní afrických vyhladovaných detí s nafúknutými bruškami? Treba si pritom predstaviť, že niekto (bez povolenia) fotografuje naše deti? A existujú vôbec hranice zobrazovania biedy?

Tieto a ďalšie naliehavé otázky súčasnosti, ktoré si nedávno položili aj na seminári [Svet medzi riadkami](#), spadajú pod širší pojem pornografia chudoby (poverty porn). Ten obvykle označuje cynickú mediálnu prax zneužívať prvoplánové a emočné posolstvá s účelom, aby pritiahli pozornosť čitateľov. Ako každá pornografia, aj táto obsahuje čosi zakázané, čosi za etickými limitmi, a preto elektrizujúce.

Pojem pornografia chudoby je však mäťúci. Kto a podľa čoho určí, kedy je také zobrazovanie spoločensky prospešné, pretože plní dôležité spravodajské poslanie, a kedy už ide o bohapusté parazitovanie na utrpení iných?

Plastové prepečené stehienka

Organizácia PDCS (Partners for Democratic Change Slovakia) nedávno zverejnila status, v ktorom upozornila na sériu fotografií sicílskeho fotografa Alessia Mama. Ten ftil indické deti z extrémne chudobného prostredia. Na Instagrame prestížnej súťaže World Press Photography zverejnil sériu naaranžovaných fotografií pod

názvom Snívanie o jedle.

Aby zosilnil emočné posolstvo fotografií, Mamo si vymyslel koncept, v ktorom naaranžoval hladné deti tak, aby sedeli pred čistým stolom s červeným obrusom. Na ňom boli porozkladané tanierne naplnené plastovými napodobneninami prepečených stehienok a rezňov, banánov a pomarančov. Deti si pred touto symbolickou „hostinou“ mali zakrývať oči.

Gýč? Navyše manipulácia – v novinárskej fotografii neprípustná? Iste, ale najmä ide o konanie za čiarou, čo doložili aj stovky opovržlivých a zúrivých reakcií divákov. Fotografa označili za bezcitného ignoranta, za supu či za hyenu.

Akokoľvek, aj tento poľutovaniahodný prípad opäť raz rozvíril diskusiu o tom, čo sa (niekedy nepresne) nazýva pornografia chudoby.

Salgado a estetizácia utrpenia

Pre lepšie pochopenie témy pornografie chudoby spomeňme príbeh jedného z najvýznamnejších dokumentárnych fotografov na svete Sebastiãa Salgada. Tento zámožný Brazílčan pracoval pôvodne ako ekonóm v biznise s kávou, kde ho nenechala ľahostajným otrocká práca a bieda, ktorú po celom svete videl.

V 70. rokoch minulého storočia urobil zásadný cyklus o hladomorie v subsaharskom sahelí. Medzi rokom 1968 a začiatkom 80. rokov, teda obdobím, do ktorého sa Salgado ponoril, zomrelo v tejto oblasti v dôsledku chorôb a nedostatku potravín približne stotisíc ľudí. Jeho kruté čiernobiele snímky použila na svoju kampaň humanitárna organizácia Lekári bez hraníc.

Je teda Salgadova tvorba omilostená a vylúčená z debát

o pornografii chudoby? Samozrejme, nie.

Magazín The New Yorker kritizoval fotografie ako „skrášlenie, ktoré je výzvou na obdiv, nie na akciu“. Mnohí kritici Salgadovi vytkli estetizáciu utrpenia, keďže označiť snímky umierajúcich za čosi krásne sa môže zdať zvrátené.

„Salgado nachádza v tomto surovom, vyzlečenom stave existenciu, ktorá je vysoko fyzická, no nikdy nie bez duše,“ zastal sa ho v roku 1991 Michael Brenson v [New York Times](#).

Akokoľvek sa na to pozeráme dnešnými kritériami, Salgado urobil to najlepšie, čo vedel a mohol – ukázal skutočný stav sveta. A to v čase, keď to bolo ojedinelé, keď digitálny priestor zamorený snímkami pochybnej kvality neexistoval, v čase, keď spravodajstvo neprinášalo online vojny a katastrofy, čoho sa už diváci a čitatelia, pochopiteľne, presýtli.

Svoje fotografie pred polstoročím Salgado nearanžoval, vtedy ešte mali moc prebudiť otupené svedomie a empatiu.

Desivé a krásne súčasne

Keď som v roku 2005 na festivale fotožurnalizmu Visa pour l'Image v juhofrancúzskom Perpignane vzal do ruky knihu Inferno, ktorej autorom je ďalšia legenda James Nachtwey, po prelistovaní prvých strán som ju zavrel a odložil. Videl som ako fotograf všeličo aj naživo, vojny aj katastrofy, ale zaprisahal som sa, že ju nechcem mať doma. Išlo o spontánnu reakciu, ktorú som neskôr oľutoval.

Čiernobiele [Nachtweyove snímky](#) na kosť vychudnutých detí v rumunských sirotincoch za čias komunistického diktátora Ceaușesca boli – opäť – desivé a krásne súčasne.

Išlo o pornografiu chudoby? Určite nie. Treba sa pýtať, čo a kto je zárukou, že dielo do tejto kategórie neskĺzne. Odpoveď je jednoduchá – iba autor so svojimi skúsenosťami a morálnymi hodnotami, ktoré sú overené časom. Nepomôžu nijaké etické kódexy či iné dobre mienené rady napríklad od mimovládok.

Uvedíme aspoň jeden príklad. Ak niekto hovorí, že pred odfotografovaním povedzme vychudnutého dieťaťa v Afrike treba získať informovaný súhlas rodičov, znie to síce pekne, ale také tvrdenie sa nezakladá na realite. Väčšina reportážnych fotografií je kúzlom okamihu, odohrávajú sa v zlomku sekundy a kým by autor získal súhlas rodiča, situácia by pominula. Dodatočný súhlas alebo aspoň oboznámenie poverenej osoby, ktorá voči tomu nenamieta, je, naopak, žiaduce.

Haiti po zemetrasení v roku 2010. Foto – Andrej Bán

Ako skrotiť spásiteľský syndróm

Slovenská novinárka, univerzitná pedagogička a komunikačná manažérka Platformy rozvojových organizácií Ambrela Boba Markovič Baluchová napísala v roku 2020 pre magazín JÁDU [článok](#) o spásiteľskom komplexe, o tom, ako sa pomoc dobrovoľníkov zamieňa s pornografiou chudoby. Pripomína, že každoročne sa dobre mieneného dobrovoľníčenia počas cestovania po krajinách takzvaného tretieho sveta zúčastní až 1,6 milióna mladých ľudí, najmä z bohatého Západu, a teda aj zo Slovenska.

Medzinárodní dobrovoľníci chcú, pochopiteľne, zaznamenať to, čo vidia a zažijú. Na tom by nebolo nič zlé. Problém môže začať vo chvíli, keď títo amatéri svoje dobre mienené, ale často necitlivé snímky zdieľajú na sociálnych sieťach alebo v blogoch.

„Len čo som dala na Facebook pár fotografií z terénu (skôr ako „update“ pre moju rodinu, že som v poriadku), objavili sa komentáre typu – pristane ti to medzi tými černoškami, jedného takého malého Obamu dones domov, aké je úžasné, že zachraňuješ tie chudobné deti v ďalekej Afrike (...) Do privátnej správy som však dostala aj iné odkazy: Načo pomáhaš tým čiernym opiciam, nikdy sa nepoučia a furt budú iba natrčať ruku, zatiaľ čo na Slovensku ľudia trpia tiež,“ píše Baluchová.

Spásiteľský syndróm môže narobiť viac škôd ako úžitku. A práve dobrovoľníci so smartfónmi, na rozdiel od skúsených fotografov, môžu naplňať obsah pojmu pornografia chudoby najlepšie. Pretože nemajú potrebnú skúsenosť a cit.

Baluchová sa podujala vytvoriť systém predvýjazdovej prípravy pre akciechtivých mladých. Ako tému si vybrala mediálnu a informačnú gramotnosť so zameraním na zobrazovanie situácií a ľudí z týchto krajín v médiách. S rozmachom Instagramu a potreby samoprezentácie sa skutočne s obrázkami s „bielymi samaritánmi“

roztrhlo vrece, čo je ideálne podhubie na pornografiu chudoby.

Digitálny návrat k táborovému ohňu

Prestížna fotografická agentúra Magnum dlhodobo organizuje sériu verejných stretnutí. Na jednej z nich fotograf David Alan Harvey, digitálna riaditeľka Anne Bourgeois-Vignonová a Rory Blain, riaditeľ digitálnej umeleckej platformy Sediton, [diskutovali](#) o tom, ako digitálny priestor zmenil naše predstavy o súkromí a vlastníctve snímky.

Tvorcovia si kladú otázky o nových digitálnych hraniciach medzi verejným a súkromným. Pýtajú sa: Stáva sa súkromný akt prezerania obrázka verejným, keď kliknete na tlačidlo Páči sa mi?

„Na prestupe medzi verejným a súkromným je zaujímavé to, že pravdepodobne vytvára väčšiu vzdialenosť medzi vecami, ktoré sú skutočne súkromné a skutočne verejné,“ konštatuje Bourgeois-Vignonová.

Haiti po zemetrasení v roku 2010. Foto – Andrej Bán

Úskalia digitálneho sveta fotografie spočívajú aj v jej inom, povrchnejšom vnímaní.

„Papierová fotokniha vám ponúka viac kontextu, zatiaľ čo na iPade potiahnete prstom a ten istý priestor zaberie iný obrázok, rovnaký kontextový vzťah, aký by ste mali v knihe,“ hovorí Blain a cituje aj štúdiu, ktorá zistila, že pri pohľade na obrazovku používame inú časť mozgu ako pri pohľade na papierovú stránku.

Harvey si svoj prvý fotoaparát Leica 3F kúpil, keď mal štrnásť rokov. Urobil album pre starých rodičov. Až dnes, s odstupom, si uvedomuje, že je to jeho najčistejšie dielo; neovplyvnené nikým a ničím, určené len jeho rodine. To všetko sa zdieľaním v digitálnom vesmíre stratilo. Harvey však nezúfa, o lajky ani zdieľania sa naďalej nezaujíma. Ako uvádza, digitálny priestor je preňho návratom k starým táborovým ohňom.

Ak sa vrátíme na začiatok, pornografia chudoby existuje a je metaforou pre neempatické, masovo zdieľané fotografie, to však zďaleka nie je prípad akejkolvek snímky „afrického dieťaťa s nafúknutým bruškom“. Ak by to tak bolo, stratila by žurnalistika a dokumentárna tvorba svoje poslanie a zmysel, čo sa, treba veriť, nestalo.